

עו ע"ב.

[א] [ב] גמ' ואם סלע - שקל כצ"ל.

אור אליהו

[א] [ב] גמ' "במה דברים אמורים - שלא שני סלעים. ואם שקל - נותן להם סלע" - כן צריך לומר.

וביאור המחלוקת לפי גירסא זו, שלת"ק שמין לפי שיעור כמות המלאכה שעשו ולא לפי שוויה. ולכן, אם עשו חצי המלאכה נותן להם חצי מהסכום שהתנה עמהם מראש על כל המלאכה, ועל כן, לעולם נותן להם סלע בין אם הסכום הדרוש לגמורה הוא ששה דינרים ובין אם הוא שני דינרים (שקל) 377. ולר' דוסא שמין לפי שוויה של המלאכה, וגם ידם של הפועלים על התחונה, ולכן, אם כדי לגמור את העבודה צריך ששה דינרים (סלע וחצי) נותן להם רק שקל (חצי סלע), היינו שני דינרים, שאז יוצא שבעל הבית שילם על כל העבודה שמונה דינרים (שני סלעים), כמו שסיכם איתם בראשונה (כדי שלא יפסיד בעל הבית), ומכל

התחילו במלאכה, אבל התחילו במלאכה - שמין להן מה שעשו. כיצד, קבלו קמה לקצור בשני סלעים, קצרו חציה. והניחו חציה, בגד לארוג בשני סלעים, ארגו חציו והניחו חציו - שמין להן את מה שעשו. היה יפה ששה דינרים - נותן להן סלע, או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים. ואם סלע - נותן להם סלע. רבי דוסא אומר: שמין להן מה שעתיד להעשות, היה יפה ששה דינרים - נותן להם שקל, או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים. ואם סלע - נותן להם סלע" - כך היא הגירסא לפנינו. אמנם יש להגיה בגמ' "ואם שקל - נותן להם סלע. רבי דוסא אומר: שמין להן מה שעתיד להעשות, היה יפה ששה דינרים - נותן להם שקל, או יגמרו מלאכתן ויטלו

עושים מלאכה לאותם אנשים תמורת מה שפרעו עבורם, אלא שמלאכה זו היתה שוה ט"ו דינר, וזה שכתוב בגמ' לתיבת 'טפי', ופשט לו רבא בשם רב ששת דזבניו הוא, דבמה שפורעים עבורם את המס הרי הם כקונים אותם מאת המלך, ואין כאן הלואה כלל וממילא לא שייך כאן רבית. ותוס' מפרשים דמיירי שאחר כך היו מחזירים להם (לאותם אנשים שפרעו עבורם) הכרנא - ליישב את ספריה דלא גרסי טפי, אלא רק 'משעבדי בהו', ושאלת רב פפא היתה, דכיון שכבר פרעו להם ההלואה נמצא שהתשעבדו בהם בשכר ההלואה שהלוו להם לפרוע המס, ועיין שם בד"ה משעבדי בהו. אבל פירוש הרמב"ם אינו יכול להבין דלמאי קמייבעיא ליה ועיין שם בפ"ה מהלכות גזילה ובש"ע ח"מ סי' שס"ט סי"א שמפרשים לענין דינא דמלכותא" עכ"ל רבינו. ומבואר שדעת רבינו נוטה לדעת הראב"ד וכמבואר גם כן בהגהותיו כאן.

377. על פי הירושאי הריצ"ד ח"ג.

שכל מי שלא יתן המס הקצוב על כל איש ואיש ישעבד לזה שנתן המס על ידו, הרי זה מותר להשתמש בו יותר מדאי, אבל לא כעבד. ואם אינו נוהג כשורה, מותר להשתמש בו כעבד" עכ"ל. וכתב רבינו בבבאורו (שם ס"ק כט ליקוט) וז"ל "הרי זה מותר בו" - דברי השו"ע הם כגירסא שלנו בגמ' (ב"מ ע"ג ע"ב) 'משעבדי בהו טפי' וכפירושו של הרמב"ם (גזילה ה, טז ועבדים א, ח) שהוא לענין איסור שיעבדו באנשים יותר מרדאי וזה הכוונה בתיבת 'טפי', (וזה היתה שאלת רב פפא בגמ' כיצד מותר להשתעבד יותר מדאי באותם אנשים שפורעים עבורם את מס המלך, ואמר לו רבא בשם רב ששת, שכיון שפורעין עבורם את המס הרי הם משועבדים להם כעבד מצד דינא דמלכותא דינא). אבל הראב"ד השיגו דלא אתמר הגמ' הנ"ל אלא לענין איסור רבית, דהיינו ששאלת רב פפא היתה שהיה המס עשרה דינר, והיו אנשים פורעים עבורם המס, ואותם שפרעו עבורם היו

[ג] שם לריפקא, נדפס בגליון פי' לחרוש בו' – אבל הרמב"ם מפרש להשקות השדה.

אור אליהו

מקום גם אם כדי לגמור את העבודה צריך רק שני דינרים (לא נותן להם ששה דינרים, אלא) נותן להם רק סלע (שאף על פי שאין בעל הבית מפסיד ממה שהיה בתחילה, כיון שידם על התחונה אין סברא לתת להם יותר)³⁷⁸, כיוון שבפועל עשו רק חצי עבודה³⁷⁹.

נותן להם שקל". וכתב עוד הש"ך לתרץ דברי הרמב"ם והטור דסבירא ליה דכיוון דלא הובא בש"ס בבלי המקרה "ואם שקל נותן להם שקל" משמע שלא סבירא ליה לבבלי דין זה. והנה כל זה אם נגרוס כגירסא שלפנינו "ואם סלע נותן להם סלע" דאז נמצא שהגמ' לא דיברה באופן שכדי לגמור המלאכה צריך שקל (ולכן כתב הש"ך "דין זה לא הוזכר בש"ס כלל ולא ברי"ף ובשום פוסק"), אמנם לגירסת רבינו הרי דין זה מפורש בגמ' בבלי "ואם שקל נותן להם סלע" ולכן פסקו הרמב"ם והטור כנ"ל כבבלי ולא כתוספתא והירושלמי.

וראיתי בספר דברי יעקב (ב"מ כאן) שהקשה על גירסת רבינו איך יתיישב לפי זה מה שהקשתה הגמ' (לקמן עז ע"א) על הברייתא הנ"ל 'פשיטא, וכוונתו לקשות, דבשלמא אי גרסינן "ואם סלע נותן להם סלע" ודאי שייך להקשות פשיטא, אלא אי גרסינן "ואם שקל נותן להם סלע", לכאור' אינו פשיטא דחידוש הוא לאפוקי מסברת הראב"ד הנ"ל. ואולי אפשר לתרץ על פי דברי המראה הפנים הנ"ל, שכתב דסבירא ליה לרמב"ם ודעמיה דכיון דלר' דוסא יד הפועלים על התחונה, אם כן אף על פי שלא מפסיד בעל הבית (אם נותן להם ששה דינרים), שהרי הוזלה העבודה, מכל מקום אינו בדין שיקבלו יותר ממה שעשו, ושפיר שייך להקשות על זה פשיטא. ועי' חזו"א (ב"ק סימן כג ס"ק כא) שכתב שנראה שיש טעות סופר בדברי הראב"ד.

[והלוס ראייתי בקובץ "פיני" (כרך עה הוצ' מוסד הרב קוק עמ' רמג) שכתב שם הרב ישראל פרנצוס שגירסת הגמ' שלפנינו "ואם סלע נותן להם סלע" מוכרחת על פי הגמ' הנ"ל בדף עז ע"א, ואי אפשר כלל להעמיד הגירסא "ואם שקל נותן להם סלע",

378. על פי דברי מראה הפנים (ירושלמי ב"מ פ"ו, ה"א ע"ש)

379. וכן משמע ברש"י במתני' לעיל עה ע"ב ד"ה ידם על התחונה וז"ל "ואם הוזלו פועלים וימצא שיגמרנה בפחות - ישום להם מה שעשו, ויתן להם מה שפסק, עשו חציה - יתן להם חצי שכרן, ואין יכולים לומר לו הרי פועלים אחרים תחתינו לגמור מלאכתך, ותן לנו כל שכרנו חוץ ממה שנטלו אלו. וכן מבואר ברמב"ם (שכירות ט, ד) שכתב וז"ל "כיצד, קיבל ממנו קמה לקצור בשתי סלעים קצר חציה והניח חציה, בגד לארוג בשתי סלעים ארג חציו והניח חציו שמין לו מה שעתידי לעשות אם היה שוה ששה דינרין נותן לו שקל או יגמרו את מלאכתן, ואם היה הנשאר יפה שנים דינרין אינו נותן להן אלא סלע, שהרי לא עשו אלא חצי מלאכה" עכ"ל. וכן פסק בשו"ע (ח"מ שלג, ד) וכלשון הרמב"ם הנ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ק יח) וז"ל "ואם היה הנשאר בו' – עיין רש"י במתני' ד"ה ידם בו'" עכ"ל רבינו. והיינו רש"י הנ"ל (ולכאור') קשה מדוע לא ציין רבינו שהוא גמ' מפורשת לפי גירסתו, ואולי רבינו כתב הגהה זו אחר שכתב את ביאורו לשו"ע וצ"ע). וכן דעת הטור וכן פסק הסמ"ע (שם ס"ק טז).

והנה הראב"ד בהשגות על הרמב"ם שם כתב וז"ל "אמר אברהם, אלא סלע יפה שני דינרים" עכ"ל. ופירש הש"ך כוונתו שרצה לומר שאם כדי לגמור המלאכה צריך שני דינרים נותן להם סלע כזה ששוה שני דינרים ולא סלע ששוה ארבעה דינרים (ובמראה הפנים ירושלמי שם כתב שלא מציינו בשום מקום שסלע יפה שני דינרים). והוסיף הש"ך שכן מבואר בתוספתא (כאן פ"ז ה"א) וכירושלמי (שם) שגרסו בדברי ר' דוסא "ואם שקל

[ד] רש"י ד"ה הא דסיירא והוליד כו' – ורמב"ם מפרש שהבע"ה ביקר בעצמו מבערב, שאז לא פשע ומה בידו לעשות.

אור אליהו

דסיירא לארעא מאורתא - והוליד הפועלים לשם³⁸³, וראוה, ולא הבינו שהיא לחה, או שירדו גשמים בלילה - לית להו כלל, דהא חזו אינהו גופייהו ועל מנת כן נשתכרו לו, והרי לא יכולין, ולא היה להן לילך בבקר" עכ"ל. ומבואר ברש"י שסיבת הפטור בסיירא לארעא מאורתא הוא מחמת הפועלים, שגרמו לעצמם ההפסד. ורמב"ם מפרש שמה שכתוב "דסיירא לארעא מאורתא" הכוונה **שהבעל הבית ביקר בעצמו בשדה מבערב, שאז סיבת הפטור מתשלום לפועלים הוא משום שהבעל הבית**

שאינ יכולין לחרוש" עכ"ל³⁸⁰. אבל הרמב"ם מפרש שמה שכתוב "לריפקא" היינו ששכר את הפועלים להשקות את השדה³⁸¹, וכיוון שירד גשם אין צורך כבר להשקות את השדה. וז"ל הרמב"ם (שכירות ט, ד) "או ששכר להשקות השדה ומצאוה שנתמלאה מים, אם ביקר בעל הבית מלאכתו מבערב ומצא שצריכה פועלים אין לפועלים כלום מה בידו לעשות, ואם לא ביקר נותן להם שכרן כפועל בטל, שאינו דומה הבא טעון לבא ריקן ועושה מלאכה לבטל"³⁸².
[ד] כתב רש"י ד"ה הא דסיירא כו' וז"ל "הא

הרמב"ם (שם, ז) וז"ל "השוכר את הפועל לעשות מלאכה כל היום ושלמה המלאכה בחצי היום אם יש לו מלאכה אחרת כמותה או קלה ממנה עושה שאר היום, ואם אין לו מה יעשה נותן לו שכרו כפועל בטל, ואם יהיה מן החופרים או עובדי אדמה וכיוצא בהן שדרכו לטרוח הרבה ואם לא יעשה במלאכה יחלה נותן לו כל שכרו". עכ"ל. ומקור הדברים מדברי רבא לקמן (עו ע"א) "וליתביב להו כפועל בטל - כי קאמר רבא באכלושי דמחוזא, דאי לא עבדי חלשי" ופירש הרמב"ם "אכלושי דמחוזא" היינו חופרים ועובדי אדמה (ודלא כרש"י שם) והנה אם נפרש את דברי רבא לעיל "לריפקא" היינו לחרוש קשה, דנמצא רבא סותר דברי עצמו שבריפקא אמר שנותן להם כפועל בטל וכאן אמר שנותן להם שכרם משלם, אלא כיוון שמפרש הרמב"ם "לריפקא" להשקות אתיא שפיר (והעיר בספר בריכות שמים, שלא ראה הירש"ש את הגהת הגר"א הו, שאם כן מסתמא היה מציין זאת).

383. וכן כתבו הרישב"א, הר"ן והריטב"א כאן (ומלשון הריטב"א לכאן) משמע שגרס כן להדיא בגמ' "ולא קשיא הא דסיירא פועלים לארעא מאורתא כו', אמנם אינו מוכרח וכמו שכתב שם הרב שילה רפאל זצ"ל, המהדיר על הריטב"א מוסד הרב קוק).

ולכן מן הסתם טעו בכתיבת הגהת הגר"א כלומר שהאותיות א' וב' שסימן רבינו לא היו על תיבות 'סלע' הראשונות של ת"ק ור' דוסא, אלא היו על שתי תיבות 'סלע' שבדברי ר' דוסא, וכוונת רבינו היתה להגיה כג' התוספתא והירו' הנ"ל "ואם שקל נותן להם שקל". אמנם נראה שהשערה זו רחוקה, שלא מסתבר שיטעו בזה, שהרי בין דברי ת"ק לר' דוסא יש הפרש של ב' שורות, ובשלמא אם לא היינו מוצאים מי שאומר כן להלכה אולי היה מקום לדחוק כנ"ל, אך כיון שנתבאר שזו שיטת רש"י רמב"ם טור ושו"ע אין צריך כלל לזה].

380. וכן הוא בהגהות חכמת שלמה למחרש"ל כאן (בחידושים), וכן הוא במאורי כאן.

381. ומדברי הב"ח (חומ"מ סי' שלד, ד"ה ומ"ש הרמב"ם כו') מבואר שלא הבין כן בדעת הרמב"ם, שכתב שם הב"ח וז"ל "ולא כתב (הרמב"ם) להך דרבא דאגר אגירי לרפקא ואתא מטרא, נראה שלא היה גורס להך דרבא אלא לאידך דרבא בלחוד האי מאן דאגר אגירי לדוולא ואתא מטרא וכו'" עכ"ל. והיינו שהבין הב"ח שבריפקא פירושו לחרוש, אם כן יוצא שהרמב"ם לא הביא כלל הלכה זו. וכעין זה מבואר גם כן בדרישה שם.

382. וכן העתיק דבריו בשו"ע (חומ"מ סי' שלג, א). והנה ברש"י כאן כתב שלפי זה יתיישב מה שכתב

עז ע"א.

[א] גמ' (יהיב להו) - (תא"מ).

[ב] שם ולבסוף - בשעת עשייתן החצי.

עז ע"ב.

[א] גמ' מעידית שבה כו' - כן פסק הרמב"ם, אבל הרא"ש והתור פסקו כרב אחא.

אור אליהו

זוזא - דלא הוה קים לכו, השתא קים לכו".
הנה מה שכתוב "ולבסוף אייקר עבדתא"
היינו בשעת עשייתן החצי ולא אחרי שעשו
החצי³⁸⁷, דאם התייקרה העבודה אחרי
שעשו החצי מאי דהוה הוה ופשיטא שלא
יתן להם יותר ממה שהתנו מראש.

[א] גמ' "איבעית אימא כל החוזר בו ידו על
התחתונה - לכדנתיא, כל החוזר בו
כיצד, הרי שמכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן
לו מעות מהן מאתים זוז, בזמן שהמוכר חוזר
בו - יד לוקח על העליונה, רצה - אומר
לו תן לי מעותי, או תן לי קרקע כנגד מעותי.
מהיכן מגביהו - מן העידית כו' אמר מר
מהיכן מגביהו מן העידית. קא סלקא דעתך
מעידית דנכסיו, ולא יהא אלא בעל חוב, ותנן
בעל חוב דינו בבינונית, ועוד הא ארעא
דיהיב זוזי - אמר רב נחמן בר יצחק

לא פשע, שהרי ביקר מבערב ומה היה בידו
לעשות³⁸⁴, ומזלם של הפועלים גרם להם
ההפסד.

[א] גמ' "ואמר רבא האי מאן דאגר אגורי
לעבדתא ושלים עבדתא בפלגא
דיומא, אי אית ליה עבדתא דניחא מינה -
יהיב להו, אי נמי, דכותה - מפקד להו".
הנה תיבות אלו "יהיב להו" בש"ס של רבינו
היו מחוקות, דכיון דעבדתא דניחא מינה
ודכותה דינם שוה אין טעם לתיבות אלו,
ומה שכתוב "מפקד להו" קאי אתרוויהו³⁸⁵.

[ב] שם בגמ' "שקל³⁸⁶ נותן להם סלע.
פשיטא - לא צריכא, דזל עבדתא
מעיקרא, ואגרניהו בטפי זוזא, ולסוף אייקר
עבדתא, וקם בטפי זוזא. מהו דתימא אמרי
ליה טפי זוזא אמרת לן - טפי זוזא הב לן,
קא משמע לן, דאמר להו כי אמרי לכו טפי

עז ע"ב אות א.

387. הנה כתב המהר"ם שיף כאן וז"ל "ומיירי
שאחר ששכרן נתייקרו הפועלים קודם עשיית
המלאכה" עכ"ל. ונראה שגם המהר"ם שיף וגם
רבינו נתכוונו לדבר אחד, והיינו לאפוקי שהוקרה
העבודה אחר שעשו החצי, אבל הוא הדין
כשהוקרה העבודה לפני שהתחילו במלאכתן גם כן
הייתה הוה אמינא שיכולים הפועלים לטעון
שיוסיף להם זוז, וכן כתב בספר שקלא וטריא כאן
(אכן בספר מאור מרדכי כאן כתב שכוונת רבינו
שדוקא כשהתחילו במלאכתן הוקרה העבודה
ולאפוקי אם הוקרה קודם שהתחילו).

384. וכן כתב המאירי, וכן פסק בשו"ע (ח"ו"מ שלג,
א) וז"ל "אם ביקר בעל הבית מלאכתו מבערב
ומצאה שצריכה פועלים, אין לפועלים כלום, ומה
בידו לעשות; ואם לא ביקר, נותן להם שכרן
כפועל" עכ"ל. וכתב רבינו (שם ס"ג ק) וז"ל "אם
ביקר כו' - ורש"י פירש על הפועלים" עכ"ל.

385. וכן בר"ף ורא"ש ליתא לתיבות "יהיב להו",
וברש"ש כאן כתב דצ"ל "דיהיב להו" והוא המשך
לקודם "עבדתא דניחא להו דיהיב להו" כלומר,
עבודה קלה יותר ממה שנתן להם קודם.

386. לפנינו הגירסא בגמ' "סלע נותן להם סלע" אך
דעת רבינו לגרוס "שקל" כמו שכתב רבינו לעיל דף